



**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Perspektywa psychologiczna w edukacji plastycznej dziecka

Author: Urszula Szuścik

Citation style: Szuścik Urszula. (2014). Perspektywa psychologiczna w edukacji plastycznej dziecka. W: U. Szuścik, E. Linkiewicz (red.), "Sztuka, edukacja, kultura : z teorii i praktyki edukacji artystycznej" (S. 268-279). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.



Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).



UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH



Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego



Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Urszula Szuścik

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji

Perspektywa psychologiczna w edukacji plastycznej dziecka¹

Określenie nowych poszukiwań i propozycji w zakresie kształcenia plastycznego jest trudne, ze względu na brak aktualnie nowych propozycji w tym zakresie. Niemożliwe staje się myślenie o dziecku i o tym, co dokonuje się w jego rozwoju oraz efektach tego procesu, nie biorąc pod uwagę tego, co ma do powiedzenia psychologia twórczości plastycznej i psychologia rozwoju dziecka. Dzisiaj powszechnie wiadomo, że sztuka i działania w zakresie sztuki bardzo mocno i właściwie rozwijają dzieci, szczególnie dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym. Kształtują ich wyobraźnię, myślenie, sferę działań manualnych i percepcyjnych oraz doświadczenie, jakie dziecko tą drogą zdobywa i przekształca w wiedzę na właściwym poziomie swoich możliwości wiekowych. To, co nowego pojawia się w metodyce nauczania plastyki jest ściśle związane z ogólnymi przemianami w sztuce oraz rozwojem potrzeb estetycznych i świadomościowych danego pokolenia, kultury narodu. Każdy twórczy nauczyciel tworzy i kreuje swoją metodykę pracy w zakresie uczenia plastyki. Może bardziej właściwe byłoby nieuczenie sztuki, ale kształcenie indywidualnych możliwości twórczych dziecka i stwarzanie sytuacji, gdzie dziecko samodzielnie dostrzega obecność sztuki w jego życiu przez tworzenie rzeczy nowych dla siebie, a nie powielanie cudzych wzorów.

Na ogół, jak mówimy o twórczości plastycznej dziecka, to mamy na uwadze efekt końcowy, a nie bierzemy pod uwagę procesu twórczego i rozwoju, jaki się dokonał w jego osobowości. Uważam, że należy bardziej uwrażliwić nauczycieli na to, co dzieje się z dzieckiem w wyniku jego działania plastycznego, a nie tylko na wytwór jego pracy.

¹ Tekst jest przedrukiem U. SZUŚCIK: *Perspektywa psychologiczna w edukacji plastycznej dziecka*. W: *Przemiany w naukach o wychowaniu — idee, koncepcje, rzeczywistość edukacyjna*. Red. W. KORZENIOWSKA. Kraków, Impuls, 2002, s. 307—320.

Twórczość plastyczna dziecka jest swoistą formą komunikowania się z otoczeniem. Jego działania plastyczne wynikają z naturalnej potrzeby nawiązania kontaktu ze środowiskiem bliskich mu osób oraz ze sobą samym. Dzieje się to około jego drugiego roku życia. Rozwój ekspresji plastycznej dziecka jest ściśle związany z całym jego rozwojem poznawczym i ogólnym. Zbiera nowe i coraz bogatsze doświadczenia, które stają się podstawą jego dalszego rozwoju i wykształcenia jego psychiki².

S. Szuman (1947) zakłada, że każde dziecko posiada dobre, przyrodzone, osobiste warunki by się rozwijać. Uznaje, że ten niezaprzeczalny fakt psychologiczny powinien być podstawą każdego wychowania i kształcenia. Małe dziecko cechuje szczególnie ciekawość spostrzegawcza i umysłowa oraz samorzutność i samoczynność (za S. Szuman). W wyniku rozwoju jego działania praktycznego, spostrzegania, mowy, myślenia następuje rozwój jego wyższych funkcji psychicznych³, w tym reprezentacji enaktywnej, ikonicznej i symbolicznej⁴.

Pojawienie się dziecięcej ekspresji plastycznej można również rozpatrywać z punktu samorealizacji dziecka w tej formie aktywności, jako „samoaktualizacja dziecka w twórczości”⁵. Istotny w tym zakresie jest wpływ środowiska kulturowego, społecznego a szczególnie rodzinnego, później przedszkolnego i szkolnego na reorganizację oraz przebudowę znanych i nowych treści przez dziecko w zakresie rozwoju jego doświadczenia w szerokim rozumieniu.

„Informacje, jakie przyswaja, przygotowują je do zajęcia miejsca w społeczności, pomagają zrozumieć, czym zajmują się bliscy ludzie. [...] Uczenie się jest procesem spełniania oczekiwań związanych z określonymi rodzajami informacji. Rodzaje te komplikują się coraz bardziej w określonym porządku, podobnie jak wzorce mowy. Zdolność dopasowywania się do standardów naszych pragnień [...] stanowi podstawę żywotnego systemu kulturowego, wskazującego [...] rzeczy właściwe i niewłaściwe.

Od samego początku uczenie się ma charakter selektywny: zawsze jest odnośne do tego, co już się subiektywnie wie o życiu, jakie nas czeka. Zabezpiecza to proces skojarzeniowy. [...] System nerwowy pełni funkcję edytora, żeby uchronić umysł przed zalewem niewyselekcjonowanych wrażeń.”⁶

Praca plastyczna dziecka jest „obrazem” jego osobowości. Jest wyrazem jego uczuć, zdolności intelektualnych, poziomu rozwoju fizycznego, świadomości percepcyjnej, pierwiastka twórczego, smaku estetycznego i poziomu rozwoju społecznego⁷.

² Patrz: S. SZUMAN: *Psychologia wychowawcza wieku dziecięcego*. Warszawa, NK, 1947.

³ Patrz: L.S. WYGOTSKI: *Znak i narzędzie w rozwoju dziecka*. Warszawa, PWN, 1978.

⁴ Patrz: J.S. BRUNER: *Poza dostarczone informacje*. Warszawa, PWN, 1978, s. 526—583.

⁵ Patrz: A.H. MASŁOW: *W stronę psychologii istnienia*. Warszawa, PAX, 1986, s. 137.

⁶ J. LIEDLOFF: *Jak wychowywać dziecko żeby było szczęśliwe*. Katowice, KOS, 1995, s. 11; 42—43; 57—58.

⁷ U. SZUŚCIK: *Dom i szkoła w rysunkach dziecka*. W: *Dziecko w świecie rodziny*. Red. B. DY-MARA. Kraków, Impuls, 1998, s. 175—188.

Twórczość plastyczna dziecka jest elementem rozwoju jego doświadczenia osobniczego, co przyczynia się do rozwoju indywidualności. Obserwując rozwój dziecka, obserwuje się następującą prawidłowość, mianowicie przechodzenie zmian ilościowych w jakościowe. Dziecko gromadzi jednostkowe doświadczenia, które we właściwym momencie dla jego rozwoju doprowadzają do powstania zupełnie nowej jakościowo ekspresji rysunkowej. W procesie twórczym znajdują ujście pragnienia, wyobraźnia, lęki, rozładowują się wewnętrzne stany napięć psychicznych przez ich projekcję w pracy plastycznej oraz w samym akcie tworzenia (gesty, mimika, komentarz). Siłą uruchamiającą dziecięcą twórczość jest wyobraźnia powiązana z silnym przeżyciem, spostrzeżeniami. Jak twierdzi A.S. Neill⁸, dziecko ma wrodzoną mądrość i poczucie realizmu. Jeżeli stworzy mu się warunki bez przymusu i sugestii ze strony dorosłych, rozwinie się na tyle, na ile jest się w stanie rozwinąć. Nauczyciel stwarza atmosferę pracy twórczej dziecka. Dostarcza bodźców pobudzających jego umysł, wyobraźnię i działanie. Nie szkodzi mu i nie wprowadza je w kompleksy. Najważniejszy jest proces twórczy, jaki zachodzi w dziecku w trakcie wykonywania zadania plastycznego. W ekspresji plastycznej ukonkretnia ono swoją wiedzę i przeżycia środkami plastycznymi (barwą, linią, fakturą, kształtem, proporcją, bryłą itp.). Ważna jest samodzielność dochodzenia przez nie do rozwiązań kompozycyjno-treściowych i warsztatowych.

„Na podstawie doświadczeń w pracy nauczycielskiej i psychoterapeutycznej C. Rogers twierdzi, że podstawę zmian w zachowaniu się człowieka stanowi jego własna zdolność do wzrostu i rozwoju, zdolność uczenia się w oparciu o własne doświadczenia. Nie można nikogo zmienić, nie można mu przekazać gotowych doświadczeń”⁹.

Warunki rozwoju doznań estetycznych dziecka

W miarę rozwoju dziecko kształci swoje potrzeby, w tym potrzeby estetyczne, czyli chęć obcowania i przeżywania doznań przyjemnych, fascynujących. Etapy rozwoju dziecka są wspierane edukacją estetyczną w jego środowisku społecznym. Poziom społecznej edukacji estetycznej formułuje potrzeby estetyczne dziecka, warunkuje jego wrażliwość estetyczną, postawy estetyczne, a z czasem kulturę estetyczną. Kultura estetyczna jest przejawem zachowań człowieka na wszelkiego rodzaju wartości estetyczne w świecie, jak i w sztuce, jest obrazem ogólnej kultury człowieka. Przeżycia estetyczne nadbudowują się

⁸ A.S. NEILL: *Summerhil*. Katowice 1991.

⁹ J. GROCHULSKA: *Carl Rogers — koncepcja edukacji*. Gestalt nr 3/4, 1996, s. 55.

nad ogólnymi przeżyciami człowieka. W procesie dorastania dziecko żyje i jest skąpane w świecie różnorodnych wartości estetycznych. Są to jakości zawarte w dziełach kultury materialnej, techniki i nauki. H. Read pisał w książce pt. *O pochodzeniu formy w sztuce*¹⁰, że zmiana warunków materialnych powoduje zmianę emocjonalnych reakcji człowieka, wśród nich jego reakcje estetyczne. Dawne formy nie zaspokajają już nowych odczuć — muszą ulec modyfikacji albo odpowiadać pewnej wewnętrznej konieczności, woli formowania, która jest emocjonalną reakcją na życie, jako całość — sumą wszystkich wzajemnie na siebie oddziałujących warunków obiektywnych. Sztuka jest próbą tworzenia form, które cieszą, które się podobają. Istnieje wiele definicji piękna, jak jego czysto fizyczne rozumienie, że piękno jest jednością formalnych związków zachodzących między naszymi spostrzeżeniami zmysłowymi. Istnieje ogromna względność terminu piękno, nie zawsze musi istnieć związek między sztuką a pięknem. W awangardzie sztuki dwudziestowiecznej pojawiło się hasło końca sztuki umiejętnej, zawodowej. Może ją uprawiać każdy i jak chce. H. Arp pisał, że wszystko jest sztuką, sztuka jest na ulicy, poetą może być każdy. M. Porębski w *Ikonosferze*¹¹ pisze, że dziełem sztuki staje się wszystko, co potrafi skupić uwagę. Sztuka sama ustanawia swoją regułę, pisał F. Schiller. Sztuka dostarcza różnorodnych wartości piękna. Wymyka się ono precyzyjnym definicjom. Z jednej strony graniczy z banalnością i kiczem, z drugiej prowadzi do ekstatycznego zachwyty, fascynuje potęgą, potrafi bawić i wstrząsać. Dla jednych jest ozdobą, dodatkiem do życia, dla innych racją istnienia, tym, co porywa, dla czego warto żyć. Jedni w kontakcie z pięknem i ze sztuką widzą wytchnienie, odpoczynek, drudzy mękę, trud, niepokój, pokusę. Przeżycie estetyczne wymyka się werbalizacji. Jest zależne od gustów, smaków i ocen estetycznych.

Epoka współczesna szczególnie podkreśla wzrost roli sztuki w życiu człowieka. W edukacji realizują to założenie: wychowanie estetyczne, wychowanie artystyczne i wychowanie przez sztukę. Wychowanie estetyczne to tyle, co kształcenie estetycznej wrażliwości¹², estetycznej kultury w sensie postawy, stosunku człowieka do sztuki, czy do tego, co estetyczne. Powszechna edukacja estetyczna powinna zaspokajać poznawcze i emocjonalno-wyobrażeniowe dążenia człowieka, a także zapewnić prawidłowe kształtowanie sfer jego osobowości. Wychowanie artystyczne to zespół działań wychowawczych pobudzających samodzielną twórczość dziecka. Wychowanie przez sztukę jest to koncepcja wychowania integralnego, określającego ogólniejszą koncepcję wychowawczą, której idea została określona przez H. Reada w *Wychowaniu przez sztukę*¹³.

¹⁰ H. READ: *O pochodzeniu formy w sztuce*. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1973.

¹¹ M. PORĘBSKI: *Ikonosfera*. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1972.

¹² Przez wrażliwość estetyczną rozumiem umiejętność odbioru i różnicowania piękna w miarę rozwoju oraz kształcenia zmysłów oraz wiedzy człowieka.

¹³ H. READ: *Wychowanie przez sztukę*. Ossolineum 1976.

Sztukę zaczęto stopniowo włączać do edukacji, w myśl założenia o roli sztuki w ogólnym kształceniu twórczego człowieka. Piękno wzbogaca życie, gdyż dostarcza w zakresie poznania i w zakresie uczuć nowych zjawisk — zjawisk psychicznych, rozszerza świat wewnętrznych przeżyć człowieka, pobudza do twórczości.

Miejsce sztuki w edukacji

Elementy piękna w edukacji przechodziły różne koleje zależnie od ogólnie panujących warunków polityczno-ekonomicznych, a tym samym społecznych. Idea wychowania przez sztukę H. Reada była i jest nadal manifestem w obronie człowieka zagrożonego przez procesy alienacyjne w cywilizacji współczesnej, którą cechują technokratyzm i konsumpcjonizm. Człowiek współczesny został przez niego porównany do okaleczonego ptaka, którego lot nie może się odbywać harmonijnie, ponieważ ma on podcięte skrzydło wyobraźni i uczuć, a skrzydło intelektu dominuje i nie spełnia właściwie swojego zadania. Aktualnie problem ten się nasilił, na co miały wpływ również przemiany w sztuce, rozwój kultury masowej, pop-artu. Zauważył to już sam Read, pisał: „Autentyczne sztuki dnia dzisiejszego uwikłane są w heroiczną walkę z miernotą i wartościami masowymi, a jeśli tę walkę przegrają, wówczas sztuka w tym sensie, w jakim ma znaczenie zginie. Gdy ginie sztuka, duch ludzki staje się bezsilny, świat zaś cofa się w barbarzyństwo”¹⁴.

Wszyscy na ogół jesteśmy świadomi ważności i zasadności obecności w programach nauczania przedmiotu „plastyka” w działaniach ekspresyjno-twórczych uczniów, dla rozwoju ich twórczego działania, wyobraźni i uczestnictwa w kulturze. Cel, jaki przedmiot „plastyka” powinien realizować na pierwszym miejscu, to rozwój motywacji do działań twórczych pojętych bardzo szeroko. Większą uwagę powinno się zwracać na kształcenie umiejętności oceny i wartościowania estetycznego. W wyniku realizacji programu „plastyki” uczeń powinien¹⁵:

1. Odbierać wartości wyrazowe zjawisk wizualnych otaczającej rzeczywistości oraz dzieł sztuki.
2. Posługiwać się podstawowymi środkami wyrazu plastycznego.
3. Zdobyć podstawową wiedzę z zakresu dziedzin sztuk plastycznych.
4. Przejawiać chęć kształtowania plastycznego własnego otoczenia.

¹⁴ H. READ: *O pochodzeniu formy w sztuce...*, s. 179.

¹⁵ U. SZUŚCIK: „Plastyka” *wczoraj i dziś*. W: K. OLBRYCH: *Kształcenie pedagogów realizujących wychowanie plastyczne w świetle aktualnych potrzeb edukacyjnych i uwarunkowań społeczno-kulturowych*. UŚ Cieszyn 1998, s. 112.

5. Cenić i chronić dzieła sztuki.
6. Być wrażliwym na piękno otaczającej go rzeczywistości.
7. Umieć dokonywać oceny wartości estetycznych piękna artystycznego i poza artystycznego.

Można sobie w tym miejscu zadać pytanie: jaka jest rzeczywistość, w której dziecko żyje? Jest chaotyczna i prezentująca szeroki kontekst kulturowy z różnych obszarów świata. Doprowadza to do szeroko propagowanej dziś edukacji wielokulturowej opartej na dialogu kultur i pluralizmie wartości. Wychowanie wielokulturowe to kształcenie przez sztukę przez poznanie kulturowych różnicowań współczesnego świata. Kształcenie przez to postaw otwartości, tożsamości kulturowej i jej odrębności na tle innych kultur, tolerancji oraz dialogu. W związku z tym nauczycielom powinno się zaoferować wielość koncepcji programowych w edukacji przez sztukę, wskazując jednocześnie bardzo wyraźnie na cele oraz konsekwencje rozwojowe i poznawcze wynikające z ich realizacji dla uczniów.

„Żyjemy w czasach, które, jak się wydaje, wyznaczają dwie osie: jedna, fascynująca miliony ludzi na świecie, to oś społeczeństwa informatycznego, komputerowego, urzeczonego możliwościami stwarzanymi przez Internet i druga — oś postmodernizmu. Postmodernizm zanegował optymistyczną wizję Oświecenia, które głosiło, że będzie następował niczym nieograniczony postęp, że z roku na rok będziemy się stawali lepsi, mądrzejsi, bogatsi. Doświadczenia następnych stuleci dowiodły utopijności takiego myślenia. Rozpadł się mit idealnego społeczeństwa, szczęśliwych, dostatnich rodzin, nastąpiła dezintegracja więzi społecznych, rodzinnych. Francuski socjolog z początku naszego wieku Emile Durkheim nazwał to zjawisko anomią społeczną, czyli brakiem zakorzenienia w przeszłości, co rodzi potrzebę poszukiwania własnej drogi. I, jak się wydaje, postmodernizm jest takim poszukiwaniem własnej drogi. Wykorzystuje przy tym rozmaite tradycje, które łączy, nie przejmując się tym, czy są spójne, czy synkretyczne”¹⁶.

Żyjemy w świecie zdominowanym przez kulturę wizualną, przez język mediów, który stał się językiem informacji, komunikacji i promocji. Przenika on z łatwością w najdalszy zakątek świata, dzięki technice komputerowej, co daje możliwość poznania i asymilacji kultur. Jak w takim zróżnicowanym, stecniczowanym świecie ma się odnaleźć dziecko ze swoimi potrzebami, przeżyciami i twórczością? Jak pisze Sławomir Gołaszewski, że „wśród współczesnych rodzajów sztuki z łatwością możemy wyróżnić sztukę dla kretynów, sztukę dla debili i sztukę dla partycypujących w niej odmiennie od tych, którzy wyznaczają kanon, obyczaj i normę”¹⁷. Rzeczywistość ta wpływa na charakter przeżyć,

¹⁶ G. SZCZEŚNIAK: *Blaski i cienie New Age. Wodnik w poszukiwaniu własnej drogi*. „Czwarty Wymiar” 1998, nr 10, s. 6.

¹⁷ S. GOŁASZEWSKI: *Umiłowanie drogi życia*. NUSANTARA SADHANA. „Czwarty Wymiar” 1998, nr 10, s. 48.

w tym przeżyć estetycznych dziecka. A dziecko zawsze, bez względu na czas, epokę pragnie zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych i emocjonalnych. W momencie, kiedy wkracza w wiek, w którym rozróżnia i nazywa obiekty tej rzeczywistości, najczęściej korzysta ze świata dóbr cywilizacji, nie zawsze w sposób właściwy dla jego potrzeb i możliwości, co często wypacza jego psychikę.

Przeżycia estetyczne dziecka

Przeżycie estetyczne jest procesem. Zbudowane jest z różnorodnych elementów i momentów poznawczych, twórczych, emocjonalnych. Może się rozpocząć spontanicznie lub być przygotowane. Pojawia się szczególna jakość, która nas pobudza, intryguje, wzrusza, zmusza do zmiany kierunku uwagi. Przeżycie estetyczne jest bezinteresowne. Można go analizować jako wartość, jako doznanie i jako możliwość. Nie mija bez śladu. Cechą znamionną wszystkich przeżyć estetycznych jest kontakt z wartością estetyczną. Wyróżnia się różne typy przeżyć estetycznych¹⁸. Jeden z podziałów podaje dwa typy przeżyć estetycznych:

- 1) fascynacja estetyczna — to reakcja bezpośrednia, afektywna, krótkotrwała, powstaje nieoczekiwanie;
- 2) rozumiejące przeżycie estetyczne — o przewadze elementów intelektualnych.

Przeżycia estetyczne przechodzą fazy rozwoju od zmysłowych fascynacji bodźcami, do rozumiejącego przeżycia aż do nazwania obiektu tego przeżycia oraz percepcji dzieła sztuki. Etapy rozwoju dziecka wspierane są edukacją estetyczną w środowisku społecznym. Wiąże się z nią problem percepcji estetycznej. Percepcja estetyczna wiąże się z ukonstytuowaniem się przedmiotu estetycznego¹⁹. Elementy istotne w percepcji estetycznej ukazane przez Ingardena to: przeżycie, stanowisko badawcze (analityczno-syntetyczne), konkretyzacja, ukonstytuowanie przedmiotu estetycznego i wartościowanie. Percepcja estetyczna i jej przebieg zakładany przez Ingardena ma charakter idealny i odnosi się do osób dorosłych. Nie wiemy, jak ten proces przebiega u dziecka. Na podstawie własnych obserwacji stwierdzam, że dziecięca percepcja estetyczna jest otwarta, nieco naiwna i spontaniczna. Charakteryzuje się prostotą, szczerością i bezpośredniością. Uwarunkowana jest również poziomem rozwoju i kształtowania się zdolności percepcyjnej dziecka w ogóle. W czasie kontaktu dziecka z dziełem sztuki występuje u niego przeżycie właściwe tylko jemu (fascynacja, zdziwienie,

¹⁸ Patrz: M. GOŁASZEWSKA: *Zarys estetyki*. Warszawa, PWN, 1984, s. 294—305.

¹⁹ R. INGARDEN: *Przeżycie — dzieło — wartość*. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1966.

akceptacja lub odrzucenie). Dziecko nie jest w stanie przenieść doświadczenia artystycznego twórcy na swoje doświadczenia estetyczne. Podstawy przeżycia estetycznego u dziecka powstają z chwilą, kiedy zaznacza się rozwój i udział wyobraźni w jego formach ekspresji zabawowej. Następuje to w momencie rozwoju języka werbalnego dziecka, personifikacji i symbolizacji przedmiotów w zabawach i projekcji dotychczas poznanego świata przedmiotów i związanych z nimi uczuć w czasie oglądania ilustracji, zdjęć, dzieł sztuki.

Przeżycie estetyczne kształtuje się u dziecka już od momentu „rozumiejącego” spostrzegania, czyli rozpoznawania obiektów przyrody i przedmiotów w jego otoczeniu. Są to pierwsze przejawy doświadczania przeżyć estetycznych. Stwarza to podstawy do kontaktów z dziełami sztuki. W przypadku percepcji dzieł sztuki umiejętność nazywania, a w związku z tym rozumienie i interpretacja werbalna ich tematów, jak i opis jakości plastycznych dzieł są przejawami kształtowania się przeżycia estetycznego właściwego dla rozwoju doświadczeń estetycznych dziecka.

Prace plastyczne wykonane przez dziecko również kształtują przeżycia estetyczne dziecka. Aktywność twórcza²⁰ dziecka jest bezinteresowna. Dziecko i artysta przedstawiają w swoich pracach świat przedmiotów i przeżyć, ale każdy ma inny cel. W początkowej fazie rozwoju aktywności plastycznej dziecka przedmiotem jego poznania zmysłowego i silnego przeżycia estetycznego są: materiał plastyczny i materia fizyczna jego pracy plastycznej²¹.

Do przeżyć wywołanych przez materiały plastyczne i materię plastyczną dochodzi przeżycie śladów zostawionych przez te materiały. Są to początkowo ślady dla samych śladów, które stopniowo stają się coraz bardziej kontrolowane i precyzyjnie określane plastycznie. Materia plastyczna jest więc pierwotnym materiałem w aktywności plastycznej dziecka, ale pod warunkiem, że ma ono rozwiniętą zdolność percepcji obiektów zgodnie z prawidłowościami psychologicznymi. Kiedy dziecko przedstawia plastycznie ukształtowany psychologicznie obraz wzrokowy przedmiotu, fascynacja materią plastyczną odsuwa się na plan dalszy. Pojawia się natomiast obraz przedmiotu i jego różne układy kompozycyjne w miarę rozwoju plastycznego dziecka. Przyjmują one formy prostych i pojedynczych kształtów aż do kompozycji coraz bardziej złożonych. To jak będzie przebiegał dalszy rozwój psychiczny warunkujący jakość przeżycia estetycznego i czy doprowadzi on do

²⁰ Wprowadzam rozróżnienie terminów: aktywność plastyczna i twórczość plastyczna dziecka. Przez aktywność plastyczną rozumiem działalność plastyczną dziecka uwarunkowaną jego rozwojem psychofizycznym dla danego wieku. Natomiast dziecięca twórczość plastyczna jest wynikiem rozwoju doświadczenia i świadomości wizualnej dziecka w zakresie poznania oraz doświadczania możliwości materiałowo-technicznych różnych technik plastycznych, co obrazują prace plastyczne dzieci przekraczające typowe cechy obrazowania plastycznego w danym wieku przyjęte w psychologii twórczości dziecka.

²¹ U. SZUŚCIK: *Kształtowanie percepcji wzrokowej jako stymulator działań plastycznych dzieci*. Uniwersytet Śląski, Filia w Cieszynie. Cieszyn 1999.

określonego poziomu konkretyzacji i powstania przedmiotu estetycznego, będzie zależało od programu kształcenia estetycznego dziecka w szkole, od wzorów kulturowych rodziny i epoki. Badanie rozwoju przeżycia estetycznego dziecka jest zagadką dotychczas nie rozwiązaną na podstawie badań naukowych. Jest to bardzo ważny rodzaj poznania, który nadaje często sens całemu życiu człowieka, szczególnie w okresie dzieciństwa. R. Ingarden w swoich rozważaniach na temat percepcji estetycznej mówi o ukonstytuowaniu się w jej wyniku przedmiotu estetycznego, który nie ma odpowiednika w świecie realnym. Przeżycie estetyczne jest istotnym elementem tego procesu twórczego. Opis przebiegu percepcji przez J. Brunera²² przypomina model analizy przez syntezę. Spostrzeganie uważa on za akt kategoryzacji, który może być świadomy lub nieświadomy. Polega on na umiejętności selekcji, porządkowania i włączenia danej informacji do określonej kategorii ogólnej. Jest on rezultatem strategii składającej się z szeregu kolejnych decyzji. Wyróżnia etap wnioskowania oraz etap sprawdzania w akcie kategoryzacji. W pierwszym etapie następuje przejście od pewnych cech przedmiotu percepcji do kategorii ogólnej. W drugim etapie testuje się tę kategorię ogólną z dalszymi cechami przedmiotu spostrzeganego. Dokonujące się akty kategoryzacji w poznawaniu i przeżywaniu przedmiotów oraz zjawisk powodują, że stają się one dla nas faktami obiektywnymi i rozpoznawalnymi w różnych kontekstach spostrzeniowych, semantycznych i przeżyciowych. Wykształcenie się typów reprezentacji: enaktywnej, symbolicznej i ikonicznej u dziecka jest warunkiem koniecznym, aby się dokonała konkretyzacja obrazu psychologicznego przedmiotu w percepcji estetycznej. Rozwój poziomu percepcji wzrokowej i estetycznej jest zależny od aktywności podmiotu, które wypracowuje w ciągu całego życia i wpływu kultury właściwej danej epoce. Kształtowanie przedmiotu estetycznego w okresie dzieciństwa wpływa na jakość i uformowanie się przedmiotu estetycznego w wieku dojrzałym.

Podam propozycje tematów zajęć plastycznych z dziećmi sześciolletnimi²³, których celem było kształcenie poczucia piękna, a tym samym przeżycia estetycznego:

1. Ćwiczenie pierwsze: „Najpiękniejsza rzecz, którą wybrałem i przyniosłem na zajęcia”. Uzasadnienie wyboru według układu pytań:

- a) Co dla ciebie jest piękne?
- b) Co według ciebie to słowo oznacza?
- c) Dlaczego coś, co ci się podoba jest piękne?
- d) Jakie znasz inne piękne przedmioty?
- e) Czy oprócz rzeczy pięknych są również inne, jakbyś je określił?
- f) Dlaczego przyniosłeś ten przedmiot?

²² J. BRUNER: *Poza dostarczone informacje. Studia z psychologii poznania*. Warszawa, PWN, 1978.

²³ B. MĘDRAŁA: *Kształcenie umiejętności dokonywania oceny estetycznej przez dzieci 6-letnie*. UŚ Cieszyń 1995 (maszynopis pracy dyplomowej), promotor U. SZUŚCIK.

2. Ćwiczenie drugie: „Namaluj coś pięknego dla mamy” — malowanie farbami plakatowymi.

3. Ćwiczenie trzecie: „Wybieram z zestawu przedmiotów ten, który mi się najbardziej podoba, np.: kwiat, ilustracja książkowa, pisaki, obraz, naklejki.” Uzasadnij wybór.

4. Ćwiczenie czwarte: „Jak z rzeczy brzydkiej zrobię rzecz piękną — zmiana wyglądu starego, poobijanego dzbanka” — wykorzystanie różnorodnych materiałów plastycznych i technik plastycznych.

Ogólnie ujmując analizy wypowiedzi dzieci, należy stwierdzić, że piękne jest to, co lubią, co jest ładne, co się podoba, jest nowe, kolorowe, estetyczne, miękkie, do czego można się przytulić, bawić się z tym. Wartościowanie piękna przez dzieci było zależne od ich przeżyć, w tym przeżyć estetycznych, co wiąże się z doznaniem, rozwojem wyobraźni w czasie zabaw z przedmiotami oraz uczuciami pozytywnymi wyniesionymi z kontaktów z nimi.

W ćwiczeniu czwartym dzieci wykazały dużą oryginalność w rozwiązaniach plastycznych. Wykorzystały następujące materiały, łącząc je ze sobą: plastelinę z papierem kolorowym, tkaninami, guzikami, koralikami, korą, szyszkami, trawami. Tworzyły swój piękny przedmiot — dzbanek.

Podsumowanie

Dosyć istotne w działaniach ekspresyjno-artystycznych dziecka w jego rozwoju twórczym jest przenoszenie wartości estetycznych różnych sztuk w doświadczenia rozwijające jego wyobraźnię, myślenie, ogólną zręczność, samodzielność, otwartość w jego twórczości. Jest to możliwe, jeżeli nie będziemy dzielić przedmiotów na muzykę, plastykę, literaturę itd., ale nadamy edukacji włączającej sztukę nowy kształt. Stanie się ona edukacją humanistyczną, której celem będzie rozwój człowieka na bazie doświadczeń twórczych do poznania i rozwoju samego siebie. Należy pamiętać, że dziecko zawsze pozostanie dzieckiem bez względu na czas, modę. Pragnie zaspokojenia najbardziej istotnych dla życia potrzeb, takich jak: akceptacja, miłość, bezpieczeństwo, harmonia w różnych jego przejawach, a mądra edukacja nauczy go korzystać w sposób świadomy i odpowiedzialny z dóbr cywilizacji w jego rozwoju oraz wroście w ciąg całego życia. Wskaże mu drogę nie trwonienia i marnowania swoich zdolności i możliwości i dalszego rozwoju bez szkody dla psychiki.

Celem działań pedagogicznych winno być wytworzenie wewnętrznej potrzeby dziecka do kreatywności, zaktywizowanie jego wiedzy w doświadczeniu twórczym. Należy dostrzec artystyczny pierwiastek w nauczaniu. Dziecku nie potrzebna jest zręczność w trakcie tworzenia. Potrzebny jest mu natomiast pier-

wiastek emocjonalnej niezależności, swobody w odkrywaniu nowego i eksperymentowaniu w zakresie formy plastycznej. Twórczość plastyczna wyrasta z jego potrzeb psychicznych. Jest w pełni zintegrowana z życiem psychicznym jednostki oraz jej środowiskiem. Jest wyrazem indywidualnego rozwoju psychicznego jednostki, a tym samym jedną z dróg samopoznania.

W kształceniu i wychowaniu dziecka nie powinno się zakładać tylko wychowania przez sztukę i do sztuki, ale wykorzystania w tym procesie wszelkich rodzajów aktywności twórczej i sztuki dla jego rozwoju. Stwarza mu to z czasem szansę doboru wartości artystycznych, które mają dla niego sens najgłębszy. Twórczość jest najwyższym wyrazem realizacji obrazu własnej osoby.

Można powiedzieć, że praca pedagogiczna to również ustawiczne przekraczanie granic, ram hamujących rozwój zarówno nauczyciela, jak i ucznia. Nauczyciel musi mieć świadomość odpowiedzialności, jaka na niego spada w zakresie rozwoju dziecka, tak, aby mu nie szkodzić, ale wspierać go i nieustannie pomagać mu wciąż na nowo odkrywać świat i wszelkie przejawy jego piękna.

Bibliografia

- BRUNER J.S.: *Poza dostarczone informacje. Studia z psychologii poznania*. Warszawa, PWN, 1978.
- GOŁASZEWSKA M.: *Zarys estetyki*. Warszawa, PWN, 1984.
- GOŁASZEWSKI S.: *Umiłowanie drogi życia*. NUSANTARA SADHANA. „Czwarty Wymiar” 1998, nr 10.
- GROCHULSKA J.: *Carl Rogers — koncepcja edukacji*. „Gestalt” 1996, nr 3/4. Kraków.
- INGARDEN R.: *Przeżycie — dzieło — wartość*. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1966.
- LIEDLOFF J.: *Jak wychowywać dziecko, żeby było szczęśliwe*. Katowice, KOS, 1995.
- KORZENIOWSKA W.: *Przemiany w naukach o wychowaniu — idee, koncepcje, rzeczywistość edukacyjna*. Kraków, Impuls, 2002, s. 307—320.
- MASŁOW A.H.: *W stronę psychologii istnienia*. Warszawa, PAX, 1986.
- MĘDRAŁA B.: *Kształcenie umiejętności dokonywania oceny estetycznej przez dzieci 6-letnie*. [Maszynopis pracy dyplomowej, promotor U. SZUŚCIK. Uniwersytet Śląski. Cieszyń 1995].
- NEILL A.S.: *Summerhil*. Katowice 1991.
- PORĘBSKI M.: *Ikonosfera*. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1972.
- READ H.: *O pochodzeniu formy w sztuce*. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1973.
- READ H.: *Wychowanie przez sztukę*. Wrocław, Ossolineum, 1976.
- SZCZEŚNIAK G.: *Blaski i cienie New Age. Wodnik w poszukiwaniu własnej drogi*. „Czwarty Wymiar” 1998, nr 10.
- SZUMAN S.: *Psychologia wychowawcza wieku dziecięcego*. Warszawa, NK, 1947.
- SZUŚCIK U.: *Dom i szkoła w rysunkach dziecka*. W: *Dziecko w świecie rodziny*. Red. B. DYMARA. Kraków, Impuls, 1998, s. 175—188.
- SZUŚCIK U.: *„Plastyka” wczoraj i dziś*. W: *Kształcenie pedagogów realizujących wychowanie plastyczne w świetle aktualnych potrzeb edukacyjnych i uwarunkowań społeczno-*

-kulturowych. Red. K. OLBRYCHT. Uniwersytet Śląski, Filia w Cieszynie. Cieszyn 1998, s. 107—116.

SZUŚCIK U.: *Kształtowanie percepcji wzrokowej jako stymulator działań plastycznych dziecka*. Uniwersytet Śląski, Filia w Cieszynie. Cieszyn 1999.

WYGOTSKI L.S.: *Znak i narzędzie w rozwoju dziecka*. Warszawa, PWN, 1978.

Psychological prospect in the plastic education of the child

Summary

The author is paying attention to the psychological aspect important and little stressed in understanding the plastic artistic work of the child he appoints character of his artistic work. He is underlining advantages of the aesthetic education and the division into stages in educating the child for the art of, for for her surviving, understanding and expressing. From the Author's perspective understanding is significant through of the child teaching experiences and an aesthetic experiences and them stimulation in the course of the education. In the process the Author is showing the value of the art in contemporary educational of the child, as essential to this normal development and the mental health.

Key word: psychology, plastic education, child, an aesthetic experience, art, creativity, artistic work